

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Waardt, M.J. van de

Citation

Waardt, M. J. van de. (2019, April 3). *De man van 1848 - Dirk Donker Curtius*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/70880> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waardt, M.J. van de

Title: De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Issue Date: 2019-04-03

NIEUWE MINISTERS

De commissie voor een nieuw grondwetsontwerp was weliswaar samengesteld, maar hield zich de eerste week vooral bezig met het tweede deel van de opgelegde taak, de voordracht van een nieuw kabinet. Zeker voor Donker, die net daarvoor eveneens het tijdelijke ministerschap van Justitie op zich had genomen, was het een drukke tijd. Nu hij de enige functionerende minister was, had hij het bewind alleen in handen.

Zaterdag 18 maart kwam de grondwetscommissie voor het eerst bij Donker thuis bijeen. De dag erna kwamen de leden zowel in de ochtend als de avond bij elkaar. De commissie wees Thorbecke tijdens deze vergadering als voorzitter aan. Hij leek teleurgesteld over de voortgang: ze behandelden de eerste dag slechts 66 artikelen. Dit kwam naar zijn mening doordat Donker steeds de Belgische grondwet aanhaalde en Luzac en De Kempnaer zich weinig uitspraken.¹ Desalniettemin waren de vijf leden redelijk eensgezind over de belangrijkste wijzigingen – directe verkiezingen, ministeriële verantwoordelijkheid, recht van amendement, ontbindbaarheid van de Tweede Kamer –, grotendeels gemodelleerd op het Negenmannenvoorstel van ruim drie jaar eerder. De lastigste kwestie was de verdeling van de ministersportefeuilles.

Op zoek naar nieuwe ministers

Al op de eerste dag dat de commissie bijeenkwam, spraken de leden over de personele invulling van het ministerie. Donker polste of Thorbecke minister van Binnenlandse Zaken wilde worden, maar deze antwoordde ontkennend. Alleen als de nood zo hoog was dat aan alle commissieleden gevraagd werd tijdelijk een post op zich te nemen, zou hij toestemmen. De ochtend erna meldde Donker zich bij de koning en gaf daar – aldus Thorbecke – aan dat de Leidse hoogleraar Binnenlandse Zaken op zich wilde nemen. Toen Thorbecke zich rond de middag bij Willem I meldde, was hij gereserveerder. Donker had diezelfde dag met oud-gouverneur-generaal

van Nederlands-Indië Godert van der Capellen gesproken om hem te polsen voor Buitenlandse Zaken of Koloniën. Van der Capellen had de februariopstand in Parijs meegemaakt, was geschokt teruggekeerd naar Nederland en wilde onder geen beding minister worden. Thorbecke wees Van der Capellen niet af, maar was niet te spreken over hoe Donker ‘eigendunkelijk’ de onderhandeling met de koning had gevoerd.²

Tijdens de eerste vergadering van de grondwetscommissie had Thorbecke geopperd dat de leden van de commissie als interim-ministers – of ‘koninklijke commissarissen’ – het herzieningsvoorstel in de Kamer moesten verdedigen. Hij vond dat er geen ministers konden worden benaderd voordat duidelijk was wat de nieuwe grondwet precies inhield. Bovendien zouden zij door de Kamer kunnen worden weggestemd naar aanleiding van een grondwetsontwerp dat niet van hen afkomstig was. De andere leden van de commissie – onder wie Donker – zagen op dat moment de verdediging als taak van de ministers, niet van de commissie. Nadat Donker een dag later de portefeuille van Justitie had aanvaard, leek hij toch overtuigd van Thorbeckes standpunt. Na zijn benoeming ontmoette hij Luzac, De Kempenaer en Thorbecke, die bij Luzac thuis aan de maaltijd zaten en vertelde dat hij de noodzaak dichterbij zag komen dat ook andere leden van de commissie ministersposten op zich zouden nemen. Vanaf dat moment gingen de commissieleden ervan uit dat zij in ieder geval interim-ministers zouden worden, om zo niet anderen met de parlementaire verdediging van hun ontwerp op te hoeven zadelen. Commissielid Storm gaf aan weinig aansluiting te hebben met het katholieke volksdeel. Hierop zochten zijn collega’s naar een geschikte katholieke ministerskandidaat. Verschillende namen passeerden de revue. In eerste instantie werd het oud-Kamerlid Strens genoemd, en door Donker voor het ministerschap van Justitie aanbevolen, maar Storm beschouwde hem als ‘een zwakken weifelenden man’. Luzac en De Kempenaer keurden staatsraad Van Sonsbeeck af. Lightenvelt werd genoemd, maar hij ‘had, zoo scheen het, geene politieke overtuiging, maar wendde zich met den wind om minister te worden’.³ Het is opvallend dat Donker al op de ochtend van zijn benoeming als minister van Justitie over zijn opvolging nadacht, blijkbaar had hij toch de overtuiging dat zijn interim-ministerschap uit nood was geboren.

Op dinsdag 21 maart raakte de commissie er nog meer van overtuigd dat ze ministersposten moest aannemen. Luzac bleef erg terughoudend, maar wilde desnoods wel instemmen met een lichte ministerspost, zoals die van Hervormde Eredienst. De Kempenaer sprak mede zijn voorkeur uit voor die post, want hij was ervan overtuigd dat Financiën – waar hij geen verstand van had – niet goed zou vallen in Amsterdam. Donker wilde de neef van de aftredend minister van Koloniën, Guillaume Louis Baud, graag op de Indische portefeuille benoemd zien. Hij schreef Donker echter terug dat hij zich niet tot het uitoefenen van die functie in staat achtte.⁴ In de loop van

die dinsdag werd de invulling van de ministersposten duidelijker. Voor alle commissieleden waren posten gevonden: Donker bleef op Justitie, Thorbecke werd benoemd tot minister van Binnenlandse Zaken, Storm kreeg toch Katholieke Eredienst en De Kempenaer trad aan op Hervormde Eredienst. Luzac werd minister zonder portefeuille. De overige posten werden aan mannen buiten de commissie toebedeeld. Gerrit Schimmelpenninck, de gezant in Londen, was op weg naar Den Haag. De commissie was hiervan op de hoogte en nomineerde hem daarom voor de post van Buitenlandse Zaken. De leden wisten alleen niet dat hij met de koning een heel andere rol overeengekomen was, waarover later meer.⁵ Daarnaast zou generaal Charles Nepveu het departement van Oorlog waarnemen en admiraal Jules Constantijn Rijk, aftredend minister, werd voorgesteld als minister van Marine en Koloniën. Voor het ministerschap van Financiën werd het Rotterdamse Tweede Kamerlid Abram van Rijckevorsel aangezocht. Donker ging 's avonds naar de koning toe om hem dit ministerie voor te stellen. Willem verklaarde zich met de voorgestelde personen en de portefeuille-verdeling akkoord.⁶

In de overtuiging dat het ministerie rond was, feliciteerde Donker zijn medecommissieleden bij terugkomst met hun benoeming. Luzac zou in contact treden met Rijk en De Kempenaer met Van Rijckevorsel. Deze laatste vroeg tot de volgende dag bedenktijd, Rijk antwoordde dat hij tegen een ministerschap geen principiële bezwaren had, maar zichzelf liever als definitief dan tijdelijk minister had gezien. Ook zag hij op tegen het departement van Koloniën. Thorbecke dacht dat Donker tegen Rijk gekant was omdat hij 'bewijzen tegen de eerlijkheid van den man' had.⁷ Andere bronnen geven aan dat Donker Rijk meermalen aanbevolen zou hebben omdat hij veel minder impopulair was dan de andere bewindslieden uit de vorige ministersploeg.⁸ Het leek of de regering rond was, maar niets was minder waar. De Kempenaer meldde Donker en Thorbecke woensdagochtend dat Van Rijckevorsel geen minister wilde worden. Hij had wel de naam van Willem Cornelis Mees opgeworpen, een telg uit een Rotterdamse bankiersfamilie en secretaris van de Kamer van Koophandel aldaar. Luzac nodigde hem uit om de volgende ochtend naar Den Haag te komen. De commissie twijfelde niet aan de bereidheid van Mees om Financiën op zich te nemen. Thorbecke opperde daarom om de besluiten voor de benoeming van de overige ministers alvast door de koning te laten tekenen, maar Luzac en De Kempenaer wilden wachten tot de volgende dag. Hij meende dat zijn beide commissiegenoten hier 'eene geheime reden' voor hadden.⁹

Schimmelpenninck aan zet

Die geheime reden zou Gerrit Schimmelpenninck zijn geweest. In de week dat de koning de commissie de opdracht gaf om een grondwetsherziening voor te stellen, was hij even in Nederland om enkele inlichtingen over de koloniën te geven. Schimmelpenninck was de zoon van Rutger Jan Schimmelpenninck, raadpensionaris tijdens de Bataafse Republiek, oud-president van de Nederlandsche Handel-Maatschappij en vertrouweling van Willem I en II. Hij had al enkele keren een ministerschap geweigerd, toen Willem II hem op 14 maart opnieuw benaderde voor een post. Hij wilde dat alleen als hij kabinetsformateur en eerste minister naar Engels model zou worden. Deze toezegging kreeg hij niet. Daarop vertrok hij weer naar Londen.¹⁰ Volgens Schimmelpenninck had de koning direct hierna al spijt. Op de 16^e schreef Willem hem een brief, die hij pas in Londen ontving, samen met de *Staatscourant* die de benoeming van de grondwetscommissie aankondigde. Schimmelpenninck beschouwde de brief als een ‘bespotting’, aangezien de koning hem enerzijds vroeg om zo snel mogelijk terug te keren en anderzijds alle macht in de handen van een ‘hoop deels ultra-liberalen, deels radicalen’ legde. Hij was in eerste instantie niet van plan geweest aan het verzoek te voldoen, maar toen hij de data van de brieven vergeleek en hem de demonstraties in Den Haag ter ore kwamen, vermoedde hij dat de koning onder invloed stond van ‘verachtelijke intriganten’, die hem ertoe bewogen verder te gaan dan de wil van de natie en de Kamer. De graaf meende dat Willems zucht naar populariteit er debet aan was dat de koning zich ‘à la tête du mouvement’ plaatste. Hij liet in de ogen van Schimmelpenninck zijn oren hangen naar een kleine minderheid van de Kamer, die daarbij steun kreeg ‘van den Heer Donker Curtius, een der heetste ultra-liberalen, en van Professor Thorbecke, den allerslechtste uit de coterie der Hollandsche Jacobijnen’. In de overtuiging dat het aan hem was om dit Jacobijnse tij te keren en de koning te behoeden voor ‘dwaaste roekeloosheid’, scheepte hij zich in en ving opnieuw zijn reis naar Nederland aan.¹¹

Omdat de grondwetscommissie niet tot de vorming van een ministerie kwam, wist Schimmelpenninck haar in te halen. Hij kwam terug in de residentie en vond daar Donker als minister van Justitie, ‘hetgeen de zaken verder uit hun verband had gerukt en de democratische partij vaster voet had gegeven’. De situatie was in zijn ogen hoogst instabiel. De burgerij hield zijn hart vast, terwijl de radicalen kans roken de macht naar zich toe te trekken. De commissie kon geen ministerie vormen en de koning handelde met een ‘onbegrijpelijke losheid en roekeloosheid’. Schimmelpenninck toog op donderdagochtend 23 maart voor beraad naar de koning. Deze smeekte hem om zich bij de leden van de commissie te voegen en zitting te nemen in het ministerie. Schimmelpenninck vermoedde dat dit met Donker, ‘die gedurende eenige dagen als eenige raadsman handelde en het

oor des Konings had', was afgesproken. Hij bleef voet bij stuk houden en wilde alleen als formateur van een kabinet optreden. Ook wilde hij een grondwet naar het voorbeeld van de Britse – ongeschreven – constitutie, met een homogeen ministerie en één vaste voorzitter – hij had zichzelf uiteraard op deze positie bedacht – om zo als collectief een tegenwicht tegen de macht van de koning te kunnen bieden. Met zijn voorkeur voor een grondwet in Britse stijl stond hij tegenover de wensen van de commissie, die hij beschouwde 'als louter theoristen', die blind waren voor 'de langdurige ondervinding in andere landen' en 'eene alles overtreffende gehechtheid aan eigen stelsels en bespiegelingen hadden ten toon gespreid'. Binnen een kwartier had hij zijn eisen daarnaast in briefvorm aan de koning meegedeeld. De koning stuurde de wensen van Schimmelpenninck door aan de commissie, waar nu de nodige beroering ontstond. Donker bezocht Schimmelpenninck en probeerde hem ervan te overtuigen dat hij zich bij de commissie moest aansluiten. De graaf bleef voet bij stuk houden: als de koning wilde dat hij een voordracht voor ministersposten deed, moest hij onafhankelijk van de grondwetscommissie blijven.¹² Thorbecke noteerde dat hij geen idee had waarom de graaf een 'zoo verrassend aanbod' aan de koning had gedaan, hij ging hiermee immers direct tegen het besluit van 17 maart in. Hij wist niet van de brief die de koning Schimmelpenninck had geschreven en verdacht nu 'sommige mijner medeleden' – met name Luzac en De Kempnaer – ervan een dag ervoor in het geheim dit voorstel met Schimmelpenninck te hebben gesmeed. De brief van Schimmelpenninck gaf aanleiding tot een 'lange, hartstogtelijke, verdrietige discussie' in de commissie. Donker, die hem had gesproken, deelde zijn medeleden mee dat Schimmelpenninck voornemens was om alle oude ministers in functie te laten totdat hij een nieuw definitief ministerie gevormd had. De Kempnaer en Luzac meenden dat de commissie het aanbod van Schimmelpenninck moest accepteren – haalde Thorbecke hier zijn wantrouwen vandaan? Donker aarzelde, hij zag de oude ministers het liefst direct vertrekken. Thorbecke redeneerde dat zolang er nog geen nieuwe grondwet was 'den waarborg dus uitsluitend in personen' gezocht moest worden. Hij was niet overtuigd van Schimmelpennincks geneigdheid tot liberale hervorming. Bovendien vond hij hem ijdel en egoïstisch. Luzac en De Kempnaer meenden dat hij wel degelijk blijk had gegeven van liberale denkbbeelden. De commissie kwam niet tot een onverdeeld advies en schreef een conceptbrief waarin het besluit om al dan niet in te gaan op het aanbod van Schimmelpenninck in handen van de koning werd gelegd.¹³

Hierna bezochten Luzac en De Kempnaer Schimmelpenninck op persoonlijke titel – van Thorbecke mochten ze niet namens de commissie spreken. Deze laatste gaf te kennen dat hij achter zijn voorstel aan de koning bleef staan. Toen Thorbecke hem 's avonds bezocht, hield Schimmelpenninck zich meer op de vlakte. Schimmelpenninck antwoordde beleefd, maar

koel.¹⁴ Thorbecke meende hieruit op te maken dat de graaf had ingebonden omdat hij zag dat zijn voorwaarden niet realistisch waren. In de overtuiging dat de hoge ambities van Schimmelpenninck getemperd waren, keerde hij in de avond terug naar het huis van Donker, waar de commissie in vergadering was. Nu leken Luzac en De Kempnaer ook van Thorbeckes standpunt overtuigd en de commissie oordeelde in de definitieve versie van de brief dat de koning niet akkoord moest gaan met het voorstel van Schimmelpenninck. Donker bracht dit advies 's avonds laat persoonlijk aan de koning over. Hij deelde verder mee dat Luzac toch het ministerschap van Financiën wilde accepteren – dit had hij overigens gedaan ‘met een gelaat vol zorg’ en hoogstwaarschijnlijk onder zware druk. Thorbecke meende dat de koning ingenomen was met het advies en de laatste zegde toe Schimmelpenninck de volgende ochtend uit te nodigen om hem het interim-ministerschap van Buitenlandse Zaken aan te bieden. Baud zou minister van Koloniën worden en zo waren alle posten verdeeld.¹⁵ Thorbecke was zeker dat de commissie aan het langste eind had getrokken en waande zich al minister van Binnenlandse Zaken.

De volgende dag, vrijdag 24 maart, bleef het lang stil van de kant van het paleis. De commissie hoorde niets en ging daarom door met de grondwetsherziening. Toen Thorbecke na de middag naar het paleis vertrok, liet de koning hem weten dat Schimmelpenninck had aangeboden binnen 48 uur een ministerie te formeren. Thorbecke bleef tegensputteren, maar de rest van de commissie adviseerde bij monde van Donker positief op dit voorstel.¹⁶ Schimmelpenninck wachtte tot hij een formele machtiging van de koning kreeg. In de middag bezochten Donker en Van Rappard hem. Zij drukten de graaf op het hart dat de demissionaire ministers niet langer konden blijven en hij stemde toe in de vorming van een voorlopig – en niet definitief – ministerie. Uit de commissie had Schimmelpenninck Donker en Luzac als ministers op het oog. Daarnaast noemde hij Rijk – omdat Donker had aangegeven dat hij niet zo populair was als de andere oud-ministers – en daarnaast Lightenvelt en Nepveu. Donker vond het jammer ‘dat [Schimmelpenninck] niet eenige andere populaire mannen’ had geopperd, maar toonde zich over het geheel toch tevreden.¹⁷ Ondertussen was er op het paleis wel degelijk activiteit. Van Rappard bereidde het besluit voor dat de grondwetscommissie de opdracht om een ministerie te vormen ontnam en aan de net teruggekeerde graaf gaf. De directeur van het Kabinet des Konings legde het eerst aan Schimmelpenninck zelf voor, daarna aan de koning en ten slotte aan Donker, die volgens hem ‘zwarigheid maakte’. Van Rappard voerde met Schimmelpenninck en Donker nog overleg voordat de koning het besluit tekende.¹⁸ 's Avonds ontving Schimmelpenninck inderdaad de brief waarin de koning hem aanwees om het ministerie te vormen en kon hij Lightenvelt uitnodigen voor een gesprek. Het ministerie was rond, de koning betuigde zaterdagochtend zijn instemming en hij benoemde direct de ministers.¹⁹

Het ministerie-Schimmelpenninck bestond uit zes ministers. Donker bleef minister van Justitie ad interim, Luzac nam uiteindelijk na veel druk toch de post van Binnenlandse Zaken op zich, die hij combineerde met het ministerschap van Hervormde Eredienst. Schimmelpenninck werd naast bewindspersoon op Buitenlandse Zaken minister van Financiën, een departement waarvoor in de voorbije week wel kandidaten waren voorgedragen, maar niemand bereid was gevonden. Lightenvelt werd minister van Rooms-Katholieke Eredienst. Het geheel werd gecompleteerd door generaal Nepveu op Oorlog en Rijk op Marine en Koloniën. Dezelfde zaterdagochtend waarop de koning de ministers benoemde, boog de commissie zich weer over de grondwetsherziening, totdat Schimmelpenninck Donker en Luzac rond het middaguur ontbood. Twee uur later stonden ze met hem in de Tweede Kamer om het nieuwe ministerie te presenteren. Tegen halfvier keerden ze terug met de mededeling ‘dat het ministerie met stoom was geformeerd’. De commissie wijdde verder geen tijd aan het gebeurde: ‘Wij spraken er verder niet over en gingen spoedig uiteen.’²⁰

Donker en Thorbecke

Schimmelpenninck zag niets in een kabinet waarin Thorbecke zitting had. Hij wilde hem ‘op de zachtste wijze, uit den weg ruimen en hem en zijn geest althans uit de regeering bannen’.²¹ Donker toonde zich milder, hij had geen principiële bezwaren tegen het opnemen van Thorbecke in het ministerie, maar zou vanwege zijn ietwat hooghartige en onverzettelijke karakter de voorkeur hebben gegeven aan De Kempenaer als minister.²² Anderen deelden deze typering. De Leidse hoogleraar Bake schreef Luzac dat hij had vernomen dat Thorbecke en hij door de koning waren verzocht een nieuw ministerie te vormen.²³ Hij was niet gerust op een benoeming van zijn collega op het ministerie van Binnenlandse Zaken, omdat hij dan over het hoger onderwijs zou gaan. Dit terwijl hij door zijn ‘opgeblazenheid en egoïsme’ een ‘diepe minachting’ voor zijn collega’s aan de universiteit koesterde.²⁴

Voor 1848 hadden Donker en Thorbecke amper contact met elkaar gehad.²⁵ Thorbecke was, mede door een vierjarig verblijf in Duitsland, vooral een door de Duitse romantiek beïnvloede filosoof. Hij legde zich zoals meer romantici in zijn tijd toe op de geschiedschrijving. De ontwikkeling van zijn denkbeelden mondde uit in een doctrinair, filosofisch geïnspireerd liberalisme.²⁶ Donker was daarentegen meer op het Franse en Britse liberalisme en de Belgische grondwet gericht. Weliswaar was hij op de achtergrond beïnvloed door onder anderen Constant en Bentham, toch was Donker meer praktisch georiënteerd en hield hij vurige pleidooien of klom hij in de pen als hij vanuit zijn advocatenpraktijk misstanden bespeurde.

*Lodewijk Caspar Luzac, langdurig liberaal Kamerlid en
lid van de grondwetscommissie 1848*

Waar Thorbecke aan de ene kant bedachtzaam en nadenkend was, maar aan de andere kant ook vasthoudend en onbuigzaam, was Donker in de uiting van zijn denkbeelden direct en niet altijd even systematisch, terwijl hij veel pragmatischer en soms opportunistischer was. Dit was een gevolg van het feit dat zijn liberalisme veel meer uit zijn praktische werkzaamheden voortkwam, wat hem van tijd tot tijd noopte tot enige flexibiliteit. Qua karakter stonden beide mannen eveneens diametraal tegenover elkaar. Historicus De Bosch Kemper omschreef Donker als volgt:

‘Gehecht aan vrijheid om te arbeiden en zijne genoegens te nemen naar gelang hij zulks verkoos, was hij van nature niet geneigd tot gestadigen arbeid, maar door de omstandigheden gedrongen, werkte hij spoedig en tastte hij door. De snelheid zijner gedachten en besluiten liet geene plaats voor weifeling. [...] Bij een overmatig geloof aan zijn eigen natuurlijk verstand hechtte hij weinig aan geleerdheid en had een bepaalden weerzin tegen een hooggeleerden wetenschappelijke toon. Ofschoon THORBECKE EN DONKER CURTIUS, in 1845 en nu weer in 1848, tot elkander genaderd waren in de uitgebreidheid, die de grondwetsherziening hebben moest, waren beide zoo antipathetisch in hun karakter en vormen, dat samenwerking tusschen hen niet mogelijk was voor een enkel uur. Hoe groot ook het verschil van karakter was tussen hem en LUZAC EN DE KEMPENAER, was toch met hen samenwerking gemakkelijk bij die geneigdheid om bijzaken te schikken, die ene langdurige practicale werkzaamheid aan de drie advocaten had geleerd.’²⁷

Tussen Donker Curtius en Thorbecke bestond een *incompatibilité d’humeur*:

‘Dirk Donker Curtius gaf meermalen onverbloemd te kennen, dat hij Thorbecke ten gevolge van zijn heerschzuchtig karakter in niets trouwde; Thorbecke van zijne zijde zag met vernederende minachting op Mr. Dirk neder.’²⁸

De Bosch Kemper weet de verwijdering tussen Thorbecke en Donker eraan dat de commissie advies moest geven over de vorming van een ministerie. Of dit de enige inhoudelijke reden is geweest van de bekoeling van hun verstandhouding is twijfelachtig, ook over grondwetszaken – bijvoorbeeld in hoeverre de Belgische grondwet gevolgd moest worden – verschilden ze van mening. Daarnaast leek Donker bij de vorming van het ministerie geen principiële bezwaren te hebben tegen een ministerschap van de Leidse hoogleraar. Toen dit door de rol van Schimmelpenninck als formateur niet mogelijk bleek, legde Donker zich hier niettemin snel bij neer. Veel aannemelijker is dat beide mannen nooit echt goede betrekkingen hebben on-

derhouden. Met Luzac en De Kempenaer was Donker nog het meest verwant. Net als zij was hij advocaat en kwam hij vanuit de praktijk met de wet in aanraking, dit in tegenstelling tot Thorbecke die als hoogleraar de wet in de eerste plaats als object van studie benaderde.

Luzac leek tijdens de grondwetsdiscussies sterk onder de invloed van Donker en De Kempenaer te staan. Specifiek voor het hoofdstuk over de koloniën, een onderwerp waar hij zich naar Thorbeckes eigen zeggen altijd een medestander had getoond, 'liet hij zich door een praatje van Donker bewegen en door Kempenaer geheel inpakken'.²⁹

Het Damoproer en Donkers contacten met de radicalen

Donker was niet alleen bezig met zijn commissiewerkzaamheden, als nieuwe minister van Justitie probeerde hij in een tumultueuze tijd de orde te bewaren. In die hoedanigheid kwam hij weer in contact met zijn oude radicale medestanders, die meer van hem verwachtten dan hij kon en wilde waarmaken. De dag voordat hij zijn ministerschap aanvaardde, zou Donker volgens Van Andringa de Kempenaer aan de koning een algemene amnestie voor drukpersdelicten hebben willen voorstellen.³⁰ Deze is er niet gekomen. Tijdens de eerste ministerraad waar Donker aanwezig was, vroeg minister Rijk hem op de man af of hij inderdaad voor al deze delicten van strafvervolgning wilde afzien. Hij antwoordde 'dat de tegenwoordige gronden geene amnestie toelaat, waardoor aan dit denkbeeld geen nader gevolg wordt gegeven'.³¹ Donker leek zich los te maken van de kring van radicale journalisten waarin hij verkeerde en in te zetten op het bewaren van rust en orde. Een onruststoker als Adriaan van Bevervoorde paste minder goed in deze opzet.

Nadat de grondwetscommissie was benoemd bleef Van Bevervoorde doorgaan met publiceren en het oproepen tot demonstraties. De Haagse politiedirecteur Ampt meldde Donker dat hij zijn nachtelijke optochten na de bijzetting van de overleden prins Alexander weer wilde hervatten. Voor Ampt was dat genoeg reden om zich af te vragen 'of het niet hoog tijd wordt, om den gecharmeerden woelgeest achter slot te zetten'.³² Op de dag dat Donker minister werd, bood Van Andringa de Kempenaer hem tijdens een onderhoud zijn diensten als schrijver aan.³³ Van Bevervoorde suggereerde dat Donker in dit gesprek gezegd zou hebben dat hij onmiddellijk moest stoppen om in *De Burger* tot demonstraties op te roepen en het werk van de commissie moest afwachten. Hij gaf hier direct gehoor aan. Daarnaast wilde Donker hem spreken over het vonnis voor het lasteren van Van Hall. Van Bevervoorde verklaarde later dat hij hem afraadde om in hoger beroep te gaan.³⁴ Van Bevervoorde vroeg Donker daarna nog om een persoonlijk onderhoud om zijn toekomstplannen met betrekking tot de radicale bladen en zijn recente veroordeling te bespreken. Tijdens dit gesprek, in de ochtend

van 23 maart, suggereerde Van Bevervoorde Donker om de banden met het *Journal de la Haye* en de *'s-Gravenhaagsche Nieuwsbode*, die overheidsbijdragen ontvingen en feitelijk regeringsorganen waren, te verbreken. Tegelijkertijd bood hij zijn diensten aan als redacteur van een nieuwe regeringsgetrouwe krant in radicale richting. Hij herhaalde deze aanbieding, waar uiteraard een toelage voor hemzelf tegenover moest staan, diezelfde dag nog in een brief. In hetzelfde gesprek adviseerde Donker Van Bevervoorde zich voor zijn amnestieverzoek te richten tot de koning.³⁵

Drie dagen later liet Donker inderdaad via zijn secretaris-generaal Abraham Muller aan redacteur Henri Box weten dat alle betrekkingen tussen de regering en het *Journal de la Haye* ophielden en dat de regering de betalingen aan de krant stopte. Box moest bovendien openbaar maken dat de regering niet meer achter zijn krant stond.³⁶ Box had waarschijnlijk al voorzien dat de nieuwe minister deze stap zou nemen. Hij protesteerde er een dag later weliswaar tegen, maar legde direct een eis voor een schadevergoeding van 40.000 gulden op tafel.³⁷ Van het ministerie had Box niets te verwachten, maar de koning was wat toeschietelijker. Box stuurde hem een brief waarin hij betoogde dat het stopzetten van de rijkssubsidie voor zijn medewerkers een aderlating was. Hij kreeg vervolgens een toelage uit de privékas van Willem II.³⁸ Van Bevervoorde had nu verwacht dat zijn *Courrier Batave* de steun – en subsidie – van de nieuwe regering tegemoet kon zien, maar kwam hierin bedrogen uit. Donker was niet van plan om enige krant financieel te ondersteunen. Toen zijn collega's hem hier begin mei in de ministerraad expliciet naar vroegen, gaf Donker daar eveneens te kennen dat de regering geen specifieke dagbladen wilde aanmoedigen.³⁹

Op vrijdag 24 maart vond er daarnaast een gebeurtenis plaats die Donkers betrekkingen met Van Bevervoorde ernstig zou bekoelen. De sfeer in Amsterdam was al vanaf begin maart gespannen. Er werden vanaf 22 maart in de hoofdstad folders verspreid die opriepen om twee dagen later rond het middaguur naar de Dam te komen. Achter deze oproep zat een aantal Duitse ambachtslieden en communisten, onder wie Carl Hancke en Christiaan Gödecke. Aangezien de folders anoniem waren verspreid, was dit bij de autoriteiten niet bekend. Als tegenmaatregel deelde het stadsbestuur een pamflet uit dat opriep om niet op de folder in te gaan. Desondanks – of juist daardoor – was de opkomst op de Dam rond het middaguur groot. Van enige organisatie was geen sprake en niemand nam het woord. Een aantal jongeren dat op de bijeenkomst af was gekomen begon met baldadigheden. Dit leidde tot meer ongeregelde heden, ze gooiden enkelen ruiten in en plunderden winkels. De demonstranten verspreidden zich daarna over de stad. Sommigen trokken naar de woning van de burgemeester waar zij hun ongenoegen uitten en namen van oppositionele dagbladen scandeerden. De huizen van de burgerij op de Herengracht en de Keizersgracht moesten het ontgelden. Ook hier gooiden enkelen ramen in en hieven

sprekkkoren aan. De demonstratie escaleerde en de politie greep in. De cavalerie dreef de menigte op de Dam uiteen en in de straten joegen bewapende agenten relschoppers met geweld weg. Totdat aan het begin van de avond de rust enigszins weerkeerde, was Amsterdam het toneel van straatgevechten.⁴⁰ Toen De Kempnaer en Van Bevervoorde hoorden van het oproer, vertrokken ze onmiddellijk naar Amsterdam. De Amsterdamse directeur van politie Provó Kluit bood Donker ondertussen zijn ontslag aan. Donker antwoordde dat het daarvoor niet het geschikte moment was en weigerde hem dit te verlenen. Hij voegde hieraan toe dat de regering hem in alle opzichten zou ondersteunen.⁴¹

Het Damoproer leidde ertoe dat Donker direct contact met Van Bevervoorde vermeed. Op 26 maart liet hij via een van zijn ambtenaren weten dat Van Bevervoorde zelf moest nadenken of hij een hoger beroep tegen zijn laatste vonnis wilde instellen. Van Bevervoorde had ondertussen al een brief aan de koning geschreven, die hij hierna herriep. Donker deelde hem mee dat hij voor verder contact gewoon moest aansluiten bij de reguliere audiënties die Donker elke dinsdag om twaalf uur hield.⁴² Een privéafspraak zat er dus niet meer in.

Op het moment dat Van Bevervoorde in Amsterdam was, deed de politie een inval in het Haagse kantoor waar hij de *Courrier Batave* en *De Burger* uitgaf. De politie nam papieren in beslag en verzegelde de ruimte.⁴³ Agenten hoopten correspondentie te vinden die Van Bevervoorde zou verbinden aan de oproermakers in Amsterdam, maar dit bleek niet het geval. De ochtend na de inval kwam Van Bevervoorde terug en vond zijn kantoor verzegeld. Hij tekende direct protest aan. Weliswaar verbrak de politie hierop het zegel en kreeg hij zijn stukken terug, maar hij was *not amused*. Diezelfde avond spoedde hij zich naar Donker die hem bevestigde dat hij opdracht had gegeven voor de inval. Van Bevervoorde protesteerde heftig tegen het binnengaan van zijn kantoor en de inbeslagname van zijn stukken. Hij verdacht Donker ervan de wet met voeten te treden, omdat hij toch zijn gelijk zou krijgen bij het hoogste gerechtelijke college van het land: zijn broer was immers president van de Hoge Raad. Donker raadde hem ten stelligste af om de bijeenkomst van de Democratische Vereeniging die op 17 april gepland stond door te laten gaan. Van Bevervoorde gelastte de bijeenkomst inderdaad af, naar eigen zeggen niet omdat hij Donker wilde gehoorzamen, maar omdat hij geen aanleiding tot nog meer onrust wilde geven.⁴⁴ Donker wilde de Democratische Vereeniging niet vervolgen. Hij vond het niet nodig om hier veel aandacht aan te besteden nu haar activiteiten voor onbepaalde tijd waren uitgesteld.⁴⁵ Ondertussen meende Van Bevervoorde dat Donker eerder nog had beweerd dat een dergelijke vergadering wettelijk gewoon doorgang kon vinden. Hij verweet hem daarom karakterloosheid. Daarnaast verdacht hij Donker ervan een voor een alle radicale bladen om te kopen om zo oppositie tegen zijn ministerschap te smoren.⁴⁶ Van Andringa de

Kempenaer protesteerde bij Donker vanwege de inval bij Van Bevervoorde. Donker antwoordde hem dat de politie de taak had om alle ingezetenen te beschermen en verwees hem voor een audiëntie, net als Van Bevervoorde, naar zijn wekelijkse spreekuur op dinsdag om twaalf uur.⁴⁷

Van Bevervoorde vond dat hij zo ‘allerschandelijkst, ondankbaar en onregtvaardig’ behandeld was dat hij besloot de pen neer te leggen. Hierop ging hij naar een van de openbare audiënties van Donker om te vragen wat hem nu te doen stond. De minister gaf hem toen ter overweging om zich in het buitenland te vestigen. Van Bevervoorde eiste wel dat zijn naam van iedere betrokkenheid met het Damoproer gezuiverd zou worden en dat zijn straf werd kwijtgescholden. Donker antwoordde dat het eerste al was gebeurd en dat hij dit in de kabinetsraad had meegedeeld, met betrekking tot het tweede kon hij niets beloven. Bij de volgende audiëntie, een week later, gaf Van Bevervoorde aan op het aanbod in te gaan, maar verklaarde dat hij als broodschrijver wel zijn pen nodig had om in zijn inkomen te voorzien. Hierop bood hij nogmaals zijn diensten aan. Donker ging op dat laatste punt niet in en Van Bevervoorde vertrok naar Parijs. Verbitterd schreef hij daar in juli een open brief aan zijn vroegere bondgenoot: ‘Hadde ik mij niet tijdig aan uw bereik onttrokken, gij zoudt ongetwijfeld en volgaarne uw werk waardiglijk hebben voleind. Ja, gij zoudt mij naar den kerker hebben laten slepen; gij zoudt mij daar gedurende zes maanden van mijne vrijheid hebben beroofd [...] mij daar wellicht laten krank worden en omkomen.’ Het speet hem zeer ‘te hebben medegewerkt tot uw reeds te verderfelijik *dictatorschap*’.⁴⁸

Volgens Van Andringa de Kempenaer was Donker best genegen om Van Bevervoorde te helpen strafvermindering of gratie te krijgen – hij zou dat op de eerste dag van zijn ministerschap aan hem hebben beloofd –, maar doordat Van Bevervoorde zich fel in de pers bleef uitlaten en zich publiekelijk tegen Donker keerde, sloeg hij zijn eigen glazen in. Als hij zich in maart 1848 wat gematigder had opgesteld, zoals De Kempenaer hem naar eigen zeggen had aangeraden, dan was hij veel eenvoudiger onder zijn straf uitgekomen. De Kempenaer concludeerde aan het eind van 1848 dat Donker ‘persoonlijke wrok’ koesterde tegenover Van Bevervoorde.⁴⁹ Hij schreef deze woorden op het moment dat Donker als minister een gratieverzoek van Van Bevervoorde had geweigerd, nadat deze ook in hoger beroep was veroordeeld wegens belediging van Van Hall. Het is maar zeer de vraag of persoonlijke animositeit deze afwijzing veroorzaakte. Donker had er op dat moment geen belang meer bij om geassocieerd te worden met te radicale personen. Op dat moment was zijn belangrijkste doel, een liberale grondwet die door de beide Kamers was aangenomen, al bereikt.

Schimmelpenninck constateerde dat Donker met zijn vroegere medestanders brak en dat dit de rust in het land goeddeed.⁵⁰ Donkers transformatie van radicaal aan de zijlijn tot lid van de grondwetscommissie en mi-

nister werd ook door de buitenlandse gezanten opgemerkt. De Amerikaanse zaakgelastigde en Donkers vriend Auguste Davezac schreef aan zijn minister van Buitenlandse Zaken: ‘Mr. Donker Curtius is the most advanced person in liberal politics in the kingdom. His colleagues of the board are all liberal, but of a lighter shade...’⁵¹

Donker als minister

Zaterdag 25 maart, de dag na het Damoproer, was Donker voor de eerste keer na zijn benoeming aanwezig in de Tweede Kamer. Hij voerde daar nog niet het woord, Schimmelpenninck legde als nieuwe voorzitter van de ministerraad een verklaring af. Hij gaf aan dat hij geen uitgekristalliseerd politiek programma had, maar dat de belangrijkste taken waren om snel een nieuwe grondwet – in Britse zin – aan te nemen en te zorgen dat de rust en orde in het land bewaard bleven.⁵² Drie dagen later nam Donker voor het eerst zelf het woord in de Kamer: ‘Het doet mij inderdaad leed, dat ik, voor de eerste maal in deze vergadering het woord opnemende, moet beginnen met van mij zelven te spreken. Maar hetgeen de eerste spreker gezegd heeft noopt mij daartoe.’ Deze eerste spreker was Jan Corver Hooft. Hij meende dat Donker niet op de juiste ministerspost zat. Doordat Willem Boudewijn Donker Curtius van Tienhoven, Dirks oudere broer, sinds 1845 president van de Hoge Raad was, ‘moest hem elk ander ministerie boven dat van Justitie verkieslijk doen voorkomen’. Donker betoogde in de Kamer dat hij in eerste instantie slechts gevraagd was om zitting te nemen in de grondwetscommissie om daarna ‘weder geheel in mijnen gewonen kring terug te keren’. Hij had de post alleen aangenomen om de rust te bewaren. Donker verklaarde dat als hem was gevraagd definitief minister te worden, hij de portefeuille niet had aanvaard. Hij benadrukte dat de Hoge Raad en de minister van Justitie zo onafhankelijk van elkaar waren dat hij in het ministerschap geen kwaad zag. Hij voegde hier zelfs nog aan toe: ‘Voor mij is het echter genoeg, om, zoo dit punt in deze Kamer slechts betwijfeld wordt, mij te versterken in mijn besluit om het Ministerie van Justitie evenzeer als eenig ander nimmer definitief te aanvaarden.’⁵³ De liberale publicist Adrianus Vogelsang noemde deze aantijging in de richting van de nieuwe minister ‘onkiesch’ en ‘niet vlijend’. Hij zag dat er ‘eierzuchtige bedoelingen van enkele woelgeesten’ aan het werk waren, die ‘een twijfelachtig licht’ wilden werpen op de tijdelijke minister. ‘Den moedigen kampvechter der hervorming’ was hiervan naar de mening van Vogelsang het slachtoffer. Donker stond hier ver boven: ‘De man, die voor geen Napoleon beefde en *hem* niet ontzag, zou de kleinheid hebben om op naauwe bloedverwantschap te letten, waar eed en plicht hem getrouwe pligtsbetrachting voorschrijven!’⁵⁴

De *Arnhemse Courant* was tevreden over het liberale deel van de ministersploeg: ‘LUZAC, DIRK DONKER CURTIUS, LICHTENVELDT zijn namen die ons aangenaam in de ooren klinken, doch zij maken slechts de helft van het ministerie uit.’ Aan hun kwaliteiten als staatslieden twijfelde de krant nog. Die houding was niet verwonderlijk. Dankzij hoofdredacteur Nicolaas Olivier was de *Arnhemse Courant* een spreekbuis van Thorbecke geworden. De krant hekelde Schimmelpennincks wens, een constitutie naar Brits model: ‘*Eene geëngliseerde grondwet in Nederlandschen zin!* Een wonderbaarlijk misbaksel waarlijk!’ Het meest verheugd was de krant nog wel met het tijdelijke karakter van het ministerie: ‘Men heeft dus ten minste kans op beter.’⁵⁵ Dat ‘beter’ was volgens de *Arnhemse Courant* vooral de persoon van Thorbecke, wiens afwezigheid in het ministerie als een onoverkomelijk gemis werd ervaren. Het *Algemeen Handelsblad* sloeg een wat afwachtende toon aan. Deze krant meende eveneens dat het ministerie nog niet volledig was zolang er voor Financiën en Koloniën nog geen minister was gevonden. De grondhouding was positief en de redactie wilde de verrichtingen van het ministerie nauwgezet volgen.⁵⁶ De *Nieuwe Rotterdamse Courant* was tevreden dat er een ministerie met ‘vrijzinnige mannen’ was aangetreden, hoewel de krant liever had gezien dat Thorbecke minister was geworden en Rijk buiten het ministerie was gehouden. De redactie toonde zich daarnaast zeer tevreden met het ontslag van de vicepresident van de Raad van State Van Doorn die als ‘hechtste steun van het behoud’ gezien werd.⁵⁷

Donker had in de Kamer verklaard slechts tijdelijk minister te zijn en de totstandkoming van de grondwet als belangrijkste taak te zien, maar dit weerhield hem er niet van om wetgevingsactiviteiten te ontplooien. Hierbij stond het behoud van rust en orde centraal. Al eind maart deed hij een circulaire uitgaan naar de gouverneurs van de provincies waarbij hij aangaf dat de koning geen volksdemonstraties meer verlangde. Hij riep de ‘gezetene burgers’ op om de rust en orde te handhaven door zich bij de stedelijke besturen te melden en zich desnoods bij de schutterijen aan te sluiten.⁵⁸ Daarnaast was hij ervan overtuigd dat het nodig was om hen te bewapenen.⁵⁹ Mogelijk ingegeven door de Duitse achtergrond van de aanstichters van het Damoproer, kondigde hij begin april aan om scherper toezicht te houden op vreemdelingen en waar nodig strenger tegen hen op te treden.⁶⁰ Zo waarschuwde hij Schimmelpenninck voor de toestroom van seizoenarbeiders uit Duitse staten.⁶¹ Hij greep hiervoor in eerste instantie terug op een koninklijk besluit uit 1830, dat het toezicht op de vreemdelingen regelde en nota bene bedoeld was om Belgische opstandelingen te kunnen vervolgen. Dit besluit was weliswaar niet ingetrokken, maar wel buiten gebruik geraakt.⁶² Als opvolger van dit besluit stelde hij een tweetal wetten voor: een *Ontwerp van Wet ter beteugeling van Schadelijke Woelingen en bedrijven van kwalijk gezinden* en een *Ontwerp van Wet tot handhaving van Rust en Veiligheid en beteugeling van Openbaar Geweld*. Niet lang daarna sprak Donker

met de Haagse politiedirecteur Ampt over het aanhouden en wegzenden van vreemdelingen. Zijn collega's in de ministerraad waren het met hem eens dat hiervoor snel voorzieningen moesten worden getroffen. In diezelfde raad deed Donker aan Nepveu een voorstel voor een nieuwe geweldsinstructie voor militairen. Als zij een samenscholing uiteen moesten drijven, diende de commandant eerst driemaal een waarschuwing te geven, voordat gewapend opgetreden mocht worden: 'Gehoorzaamheid aan de Wet; naar huis, of geweld zal worden gebruikt!'⁶³ Deze tekst zou tot in de twintigste eeuw hetzelfde blijven.⁶⁴ Hij opperde de marechaussee uit te breiden om zo in plattelandsgemeenten beter toezicht op vreemdelingen te kunnen houden.⁶⁵ Dat deze maatregelen extra geld kostten, wist Donker. Normaal was hij op de penning, maar hier sloeg de balans toch de andere kant uit. De uitgaven waren nodig om onrust te voorkomen: 'Maar dit is het ongeluk der menselijke zaken, dat veelal niemand rekenschap houdt van het kwaad dat door wijs beleid is voorkomen; is daarentegen het kwaad eenmaal dáár, o, dan regent het beschuldigingen, dan had men het moeten voorzien, men had voorzorgen moeten nemen, men is onhandig, onbekwaam.'⁶⁶

Ondertussen was Donker zich zeer wel bewust van de economische achtergrond van de onrust. In zijn eerste ministerraad sprak hij al over de vermindering van de gehate belasting op geslacht en gemaal.⁶⁷ Een signaal van de gouverneur van Gelderland dat bij de laagste volksklassen weerstand bestond tegen de accijns op het geslacht gaf hij direct door aan Schimmelpenninck.⁶⁸ Een maand later benadrukte hij dat hij het liefst volledige afschaffing had gewild, maar dat het gemis aan inkomsten niet bleek op te vangen.⁶⁹ Begin april pleitte hij ervoor om meer banken van lening op te richten, zodat de armsten hun bezittingen konden belenen. Hiermee konden ze aan contant geld voor de eerste levensbehoeften komen.⁷⁰ Een paar dagen later opperde hij een wet om de rente te maximeren op vijf procent, om hiermee hogere renten te voorkomen en zo het geld in circulatie te houden.⁷¹

Hoewel hij als minister veel belang hechtte aan het herstel van orde en rust, was hij geen voorstander van zware straffen en repressie, zoals wel in omliggende landen zoals Duitsland gebeurde met oproerkraaiers. Donkers aversie tegen lijfstraffen kwam al direct naar voren toen hij eind maart een circulaire deed uitgaan naar de procureurs-generaal van de provinciale gerechtshoven. Hij riep hierin op de schavotstraffen waar mogelijk niet toe te passen. Hij voegde er nog een ietwat eigenaardige oproep aan toe. Donker constateerde dat de procureurs-generaal vaak lange gevangenisstraffen eisten, die naar zijn idee alleen maar leidden tot volle gevangenschappen en veroordeelden 'zedelijk en maatschappelijk geheel [...] bederven'. Hij wilde dat ze terughoudendheid betrachtten bij het eisen van hoge straffen.⁷² Daarnaast behelsde zijn ministerschap eveneens vertegenwoordigende taken. Tijdens de begrafenis van prins Alexander op 21 april was het Donker die

de kist met het grootzegel van het rijk verzegelde.⁷³ Weliswaar was dit als minister van Justitie zijn formele taak, maar het bijstaan van de koninklijke familie in moeilijke privéomstandigheden zal de verstandhouding alleen maar ten goede zijn gekomen.

Het grondwetsontwerp

De grondwetscommissie was ondertussen eind maart in de laatste fase van de discussie over de herziening gekomen. Na de vorming van het nieuwe ministerie kwamen de leden nog één keer bij elkaar om de laatste inhoudelijke zaken te bespreken. Thorbecke wilde naast de grondwet een voorlopige kieswet opstellen om zo de eerste verkiezingen wettelijk te regelen. Hij er-voer de vorming van het ministerie waar hij buitengehouden was als een deceptie en voelde zich weinig geroepen om de grondwet te redigeren. De Kempenaer moest daar in zijn ogen een grote rol in hebben. De overige vier leden waren niettemin unaniem voorstander om deze taak uitsluitend bij Thorbecke te beleggen. Na de vergadering keerde Thorbecke naar Leiden terug en nam de twee weken daarop de tijd om de grondwet te schrijven.⁷⁴

Op zondagochtend 8 april kwam de grondwetscommissie bij Donker thuis bijeen. Thorbecke, die uit Leiden gekomen was, nam het ontwerp van de grondwet en voorlopige kieswet mee, alsmede een toelichting die als verslag van de grondwetscommissie diende. De commissie accordeerde die zondag bijna alle artikelen, behalve enkele kleine zaken, waar de leden zich maandagochtend nog over bogen. Thorbecke paste deze punten aan en dinsdagavond 10 april zetten alle leden hun handtekening onder het ontwerp. Zijn commissiegenoten gunden de Leidse hoogleraar de eer om zijn naam boven aan het verslag aan de koning te zetten met daarachter de functie van ‘president’. De koning ontbood de commissie de dag erop. Willem II was tevreden met het resultaat en maakte slechts één kleine opmerking. Op initiatief van de koning gaf de landsdrukkerij nog diezelfde week het ontwerp uit.⁷⁵

De Kempenaer was opgetogen over het ontwerp en verheugd dat het tot positieve reacties leidde: ‘Op den spoortrein hoorde ik de vloeiende stijl der memorie roemen: en Amsterdam is opgetogen over den waarborg der schuld. Wij krijgen ieder een standbeeldje op het Rembrandspleintje.’⁷⁶ Ten opzichte van de grondwet van 1815 was een derde van de artikelen door de commissie aangepast. De leden volgden wel de hoofdstukindeling van 1815. Donker bracht in de discussies nadrukkelijk de Belgische grondwet als voorbeeld naar voren. Deze Belgische invloed is in ieder geval in een tiental artikelen terug te vinden. Thorbecke stond deze eclectische benadering wat minder aan.⁷⁷

De belangrijkste wijzigingen van de door de commissie ontworpen

grondwet betroffen de verhouding tussen koning en regering, de beide Kamers en het lokaal bestuur. De constitutie garandeerde het recht van vereniging. Alleen op basis van een wet en wanneer de publieke orde in het geding was, kon deze opzij worden gezet. Ditzelfde gold voor de persvrijheid. De commissie wilde daarnaast volledige vrijheid van godsdienstoefening. Buiten kerken kon deze vrijheid alleen worden beperkt in het belang van diezelfde openbare orde. De Tweede Kamer kreeg ruimere bevoegdheden: naast het recht van initiatief ook het recht van amendement, een jaarlijks budgetrecht en het recht van interpellatie. De Eerste Kamer mocht inlichtingen vragen aan de ministers en vergaderde voortaan openbaar. De koning kreeg daarnaast het recht om de Kamers te ontbinden. Naast strafrechtelijk waren ministers nu tevens politiek verantwoordelijk. Thorbecke was resoluut in zijn mening dat niemand tegelijk Kamerlid en minister kon zijn. Dit punt kwam op zijn initiatief in het ontwerp terecht. Het voorstel voorzag in directe verkiezingen voor de Eerste en Tweede Kamer, Provinciale Staten en de gemeenteraden. Voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten bleef de oude census gelden, voor de gemeenteraden werd een halve census gecreëerd en voor de Eerste Kamer juist een hogere. De macht van de ridderschappen in de provincie verdween, waardoor de politieke rol van de adel feitelijk uitgespeeld was. Het verschil tussen stedelijke raden en de landelijke gebieden werd opgeheven: elke gemeente kreeg voortaan een gemeenteraad. Thorbecke was er voorstander van om de koloniën onder de grondwet te laten vallen, maar hij won dit punt in de commissie niet. De koning hield het opperbestuur. Wel kreeg de Kamer zeggenschap in het beheer en de verantwoording van de koloniale financiën. De grondwet legde de vrijheid van onderwijs vast, maar benoemde het openbaar onderwijs wel als taak van de regering. Dit zou de basis blijken voor veel discussie in de daaropvolgende decennia.⁷⁸

Het ontwerp lokte veel reacties uit. Floris van Hall publiceerde onder het pseudoniem Olivarius een reeks brochures over het grondwetsontwerp en de nieuwe ministers.⁷⁹ Hij meende dat de grondwet veel meer op de Belgische dan op de Britse constitutie leek. In tegenstelling tot de Britse constitutie ontbrak de balans tussen monarchie, aristocratie en democratie, vooral omdat de Eerste Kamer net als de Tweede Kamer direct gekozen werd en de koning geen invloed had op de benoeming van bijvoorbeeld officieren in het leger. Het ontwerp verwees naar een dertigtal wetten – waaronder een wet die het Nederlandschap regelde –, maar totdat die er waren, functioneerde een groot deel van de grondwet niet. Olivarius merkte droogjes op dat Donker enige jaren daarvoor de gegoeden nog had opgeroepen om het land te verlaten omdat de belastingdruk zo hoog werd, maar dat hij met het ontwerp daar nu zelf de grootste aanzet toe gaf. Volgens de schrijver ‘zullen wij al de lasten van eene niet behoorlijk geregeerde Republiek en daarbij al de uitgaven van het Koningschap behouden’. Olivarius dacht dat

Donker en Luzac zich in de commissie niet te veel hoefden te roeren. Zij wisten immers dat het ontwerp langs de ministerraad ging – waar zij in zaten – voordat dit aan de Kamer aangeboden werd. Zij zouden het ontwerp slechts als een eerste schets beschouwen. Even later meende Olivarius dat Donker ‘te joviaal van aard’ was, waardoor hij te toegevend was aan zijn medeleden. Hij zou te blijmoedig zijn om als staatsman op te kunnen treden.⁸⁰ De *Amhemsche Courant* liet zich steeds sceptischer over Donker uit: ‘De heer *Donker Curtius* evenzeer als de heer *Luzac*, zou bij het algemeen sympathie en vertrouwen gevonden hebben, ware een ander personeel in een volledig ministerie met hem opgetreden. Nu baarde het bevreemding.’⁸¹

Schimmelpennincks deceptie

Oud-minister Van Zuylen merkte de grote veranderingen in het ontwerp van de commissie op en vroeg zich af of Schimmelpenninck, die altijd met de Britse constitutie dweept, zich wel zou kunnen vinden in het ontwerp.⁸² Olivarius vond het eveneens opmerkelijk dat de ministers zich bij monde van Schimmelpenninck hadden uitgesproken voor een constitutie op Britse leest, terwijl de beide ministers die in de commissie zaten een voorstel aanboden dat veel meer leek op de Belgische grondwet. Hij concludeerde dat de commissie de Belgische constitutie zodanig had gevolgd dat het op veel punten wel een vertaling leek.⁸³ Tijdens een van hun eerste bijeenkomsten had Donker Schimmelpenninck nog aangegeven prijs te stellen op zijn advies omtrent de herziening. Donker en Luzac informeerden hem echter pas over de voortgang na zijn expliciete vragen. In de ministerraad protesteerden de ministers die geen lid waren van de commissie tegen het drukken van de tekst: tegenover het publiek zou het lijken alsof dit het voorstel van het ministerie was. Deze beslissing leek een bewuste keus van de koning – en wellicht ook van Donker. Door het publiceren van de verregaande aanpassingen was er geen ruimte meer voor al te behoudende wijzigingen. Schimmelpenninck, Lightenvelt, Rijk en Nepveu waren door het voorstel zeer verontwaardigd. In hun beleving stelde de grondwet ‘eene republiek, zelfs eene democratie’ voor die ‘anti-monarchaal’ was.⁸⁴

Vanaf 20 april besprak de ministerraad het grondwetsontwerp. Donker en Luzac lichtten bij de discussies steeds de bedoeling en de achtergrond achter het voorstel toe. Donker stond niet afwijzend ten opzichte van suggesties van zijn collega-ministers. Zo was hij het in beginsel wel eens om de Tweede Kamer en daarmee de wetgevende macht te vergroten, maar vroeg hij zich af of de natie dit idee wel deelde. Daar moesten de ministers in eerste plaats rekening mee houden. De ministerraad sprak uitgebreid over de Eerste Kamer. De vier ministers gingen de discussie aan over de

ontbindbaarheid hiervan, maar Donker hield voet bij stuk en zette uiteen dat een Kamer die direct was gekozen onvermijdelijk ontbindbaar moest zijn. Hij liet zich positief uit over het toekennen van het recht van amendement aan de senaat, maar dit idee keurden zijn collega's af omdat de Eerste Kamer dan te veel op een hof van appel zou lijken. Donker beriep zich tijdens de discussies meermalen op soortgelijke bepalingen in andere grondwetten als legitimatie voor het voorstel van de commissie. Al snel kwam de discussie op de vermeende 'republikeinse kleur' van de ontwerpen. Schimmelpenninck concludeerde dat de monarchie onder deze grondwet op den duur onbestaanbaar was. Donker vond dat het ontwerp 'in burgerzin' was vervaardigd en dat er niets in Nederland dieper was geworteld dan Oranje.⁸⁵ Luzac was erg somber over alle tegenstand die Donker en hij ontmoetten: 'Ik zie de toekomst zeer donker in, hoe meer ik de ligtvaardigheid naga waarmede sommige personen de zaken behandelen', hierbij uiteraard op zijn commissiegenoot doelende.⁸⁶ Schimmelpenninck tekende op dat Luzac erg uit de hoogte deed en meer oreerde dan dat hij openstond voor andere visies. Donker had 'te veel menschenkennis' om hetzelfde te doen, maar bleef ook achter de grondwet staan. Nepveu en Lightenvelt schenen verbitterd, maar Schimmelpenninck vatte het naar eigen zeggen in eerste instantie luchtiger op. Eind april deelde Lightenvelt zijn collega's mee dat zijn katholieke achterban hem aanspoorde om toch de uitgangspunten van de commissie te volgen. Het ontwerp was al gedrukt, waardoor elk afgezwakt voorstel als behoudend doorging. Lightenvelt verklaarde dat Rijk er net zo in stond.⁸⁷

Schimmelpenninck richtte nu zijn pijlen op de koning. Hij had hem immers aangesteld als voorzitter van de ministerraad met zijn uitdrukkelijke wens om een Britse constitutie te presenteren. De koning benadrukte dat de ministers tot overeenstemming moesten komen. Tegen Donker, die de koning enkele dagen later bezocht, zei hij hetzelfde.⁸⁸ Donker had door dat het erom ging spannen en schreef zijn vriend De Kempnaer:

'Kom toch zoo spoedig mogelijk over, want ons Ministerie is in twee deelen gesplitst, Schimmelpenninck en Nepveu vereenigen zich met de kleur der grondwet niet. Wij zullen opening van den toestand geven; de Koning moet beslissen, maar zal waarschijnlijk, hoogst waarschijnlijk onze zijde kiezen. Nu stel ik u in requisitie. Zie dinsdag hier te zijn. Deze is nu waarlijk zeer geheim.'⁸⁹

De koning volgde inderdaad Luzac en Donker en bleef achter het ontwerp staan. Schimmelpenninck was hogelijk verbaasd over de steun van de koning aan het voorstel en geloofde 'dat hij in 't geheim met de oppositiepartij begon te heulen'. Hij probeerde de koning op andere gedachten te brengen, maar zonder resultaat. Nu de koning zijn goedkeuring aan het voorstel

hechtede, draaiden de buigzame Lightenvelt en de loyale Rijk. De graaf bleef echter samen met minister van Oorlog Nepveu tegen het voorstel.⁹⁰

In de kabinetsraad toonde Willem II zich teleurgesteld dat beide kampen niet verenigd konden worden. Hij suggereerde dat de ministers de punten waarover discussie was ontstaan later nog eens zouden bespreken, dit zeer tegen de zin van Donker en Luzac. Beiden waren wel bereid wat water bij de wijn te doen – zoals de benoeming van de voorzitter van de Eerste Kamer door de koning –, maar dit waren voor de graaf slechts kleine wijzigingen die geen recht deden aan zijn fundamentele bezwaren. Door het laten drukken van het commissievoorstel en de steun die de koning eraan had gegeven voelde Schimmelpenninck zich buitenspel gezet. Hij vroeg de koning om zijn vertrouwen, waarop deze ontwijkend antwoordde. Schimmelpenninck vond dat hij niet aan kon blijven, diende zijn ontslag in en keerde terug naar Engeland.⁹¹

Naast Schimmelpenninck diende minister van Oorlog Nepveu op 12 mei zijn ontslag in. Willem II verleende hun dit vijf dagen later officieel. Op Buitenlandse Zaken plaatste de koning vervolgens carrièrediplomaat Bentinck van Nijenhuis, tot dan ambassadeur te Brussel, en op Financiën nam de oude secretaris-generaal Ossewaarde voorlopig de honneurs waar. Beiden hadden ze hun sporen verdiend onder het ancien régime. Ze waren niet liberaal, maar eerder technocratisch en gezagsgetrouw dan behoudend. Er waren al langer grote zorgen over Luzacs gezondheid. Dat bleek niet ongegrond. Het ministerschap van Binnenlandse Zaken was te zwaar en Donkers jeugdvriend Jacob de Kempnaer werd op die post benoemd. Luzac bleef vooralsnog wel minister van Hervormde Eredienst. Toch zorgde de benoeming van de nieuwe ministers voor beroering onder liberalen en radicalen. Van Bevervoorde liet van zich horen. Hij zag de drie ministers die deel uitmaakten van de grondwetscommissie als verraders van de liberale zaak: ‘DIRK DONKER CURTIUS, LUZAC EN DE KEMPENAER zijn geen vrijzinnige mannen; zij zijn staatkundige huichelaars.’ Van Bevervoorde verklaarde stellig: ‘zij drijven openlijk den spot met het Volk, zij plegen verraad aan de zaak der vrijzinnigheid en der hervorming’. Al waren de nieuwe ministers niet hun eigen keuze, maar door de koning opgedrongen, dan hadden Donker – die hij ‘het onstaatkundigste hoofd van geheel Nederland’ noemde – en de zijnen alsnog hun ontslag moeten indienen. Verder beklagde Van Bevervoorde zich erover dat de nieuwe grondwet nog niet aan de Tweede Kamer was voorgelegd en dat de hoge accijnzen op het geslacht en gemaal – vlees en brood, de eerste levensbehoeften van het volk – nog niet waren afgeschaft.⁹²

Op 13 mei verscheen Donker in de Tweede Kamer en legde hij een verklaring af omtrent het aftreden van de ministers. De commissie dacht bij het aantreden van Schimmelpenninck in hem een medestander te hebben gevonden voor een herziening op de manier die zijn medeleden en hij voorstonden. Door te wijzen op een herziening in Britse zin ‘meenden wij, dat hij alleen op het oog had de verantwoordelijkheid der Ministers en regtstreekse verkiezingen’. Het bleek dat Schimmelpenninck veel nadrukkelijker Groot-Brittannië als voorbeeld nam en dat hij onder meer in de Eerste Kamer een soort Hogerhuis zag, door de koning benoemd en waarin slechts de adel zitting zou moeten nemen. Donker meende dat ieder volk zijn eigen ‘overleveringen en eigenaardigheden’ had, waardoor ieder land eigen behoeften had die in een grondwet door moesten klinken. Simpelweg kopiëren van de Britse constitutie voorzag niet in de behoefte die Nederland op dat moment had.⁹³

Hij vervolgde zijn betoog met de twee zaken die het landsbelang vergde: ‘de instellingen, die wij behoeven’ en ‘het beheer der staathuishouding’. Over het eerste punt merkte hij op dat er in het denken over de inrichting van de staatsinstellingen ‘twee neigingen’ te bespeuren waren die in de voorgaande vijftig jaar constant waren gebleven: ‘een opregte verkleefdheid aan het Huis van Oranje’ en ‘een eenvoudige en burgerlijke zin’. Buitenlandse denkbelden konden alleen worden overgenomen zolang deze in overeenstemming waren met deze twee typisch Nederlandse karakteristieken. Onder burgerlijke zin verstond Donker financiële soberheid en afkeer van uiterlijke schijn. De burgerlijke ‘landaard’ kenmerkte zich door orde en stabiliteit. Onder ‘koninklijk gezag [ontstond] geen groote onderscheiding tusschen de ingezetenen’. Daarom stelde de grondwet aan de ene kant een hoog inkomen en benoemingsbevoegdheden voor de koning voor en werden aan de andere kant beide kamers van de Staten-Generaal door de bevolking gekozen. Hij benadrukte dat ‘vrijheid van drukpers, vrijheid van vereeniging, gelijke vrijheid in godsdienst en onderwijs [...] de leuzen van onze tijd’ waren en dat deze in geen enkele grondwet konden ontbreken. Hij verdedigde het openbaar maken van het voorstel door te stellen dat ‘er oneindig veel meer kennis en licht bij de gehele natie’ bestond dan bij een commissie van vijf leden en dat de koning ‘den geest der natie’ moest kennen. Doordat er van alle kanten opmerkingen over het ontwerp werden aangedragen, was deze strategie naar zijn mening succesvol geweest.⁹⁴

Opvallend genoeg vervolgde Donker zijn exposé met een aantal beleidsvoornemens, terwijl hij er eerder nog op had gehamerd dat hij tijdelijk minister was en het tijdelijke kabinet er alleen voor moest zorgen dat de nieuwe grondwet tot stand kwam. Wel richtte hij zich in het bijzonder op het beheer

van de overheidsfinanciën, een onderwerp waar hij zich al jaren kritisch over had uitgelaten. Donker beargumenteerde dat het bestuur moest zijn gestoeld op ‘*eenvoudigheid en zuinigheid*’. De overheid moest kleiner worden en er was geen plaats meer voor baantjesjagers. Om te bezuinigen op Buitenlandse Zaken wilde hij veel minder ambassadeurs en meer zaakgelastigden en onbezoldigde consuls benoemen. Met betrekking tot het binnenlands bestuur voorzag hij het verleggen van bevoegdheden naar lagere overheden, zonder dat daar extra middelen tegenover stonden. Door minder en gericht belasting te heffen, was bovendien op de financiële administratie van de staat te besparen. Aanzienlijke vereenvoudiging van de rechterlijke macht zorgde voor besparing. Donker voegde hier nog aan toe dat een goedkopere inrichting van de rechtbanken het iedereen eenvoudiger maakte om recht te halen. Hij vroeg zich hierna hardop af welk niveau van landsverdediging nodig was voor een klein land als Nederland en suggereerde bezuinigingen op leger en marine. Tevens verwachtte hij gunstige gevolgen van de openbaarmaking van de koloniale financiën. Daarnaast kon door de verminderde staatsinvloed op de godsdienst bezuinigd worden op de beide departementen van eredienst. Voor de ambtenaren die door deze maatregelen ontslagen werden, toonde Donker zich mild. Zij bleven aanspraak houden op twee derde van hun salaris: ‘De Regering wil evenmin eene revolutionnaire als eene reactionnaire Regering zijn.’⁹⁵ Op 18 mei legde de regering een soortgelijke verklaring in de Eerste Kamer af. Hier voerde minister Rijk het woord, maar zijn boodschap was geen andere dan die van Donker vijf dagen eerder in de Tweede Kamer. Hij kondigde aan dat de ontwerpen snel bij de Raad van State zouden worden ingediend. Hij spoorde de senatoren omwille van hun vaderlandsliefde, hun gehechtheid aan de koning en het behoud van orde en rust aan vóór de ontwerpen te stemmen. Dat dit niet eenvoudig was beseftte hij, en hoopte daarom dat ze ‘waar het noodig is, voor het Vaderland een offer zullen willen brengen van sommige individuele gevoelens’.⁹⁶

De rede van Donker werd gedrukt en aan alle Tweede Kamerleden meegegeven. Er ontstond in de Kamer geen discussie, daarbuiten des te meer. Het *Algemeen Handelsblad* kon zich in grote lijnen vinden in Donkers betoog en erkende dat de ministers in een niet benijdenswaardige positie zaten. Wel viel het de krant op dat Donker niets over de koloniën zei, noch met betrekking tot de grondwet, noch in het kader van zijn bezuinigingsvoorstellen.⁹⁷ De *Nieuwe Rotterdamse Courant* noemde het aftreden van Schimmelpenninck en Nepveu zelfs ‘heugelijk’, specifiek omdat de krant vertrouwen had in Donker en Luzac. Over de rede van Donker was de krant ronduit lovend: in ‘schoone taal’ uitte de minister op deze ‘gedenkwaardige dag’ zijn ‘gezonde denkbeelden’. Met name de open stijl van Donker sprak het blad zeer aan. Wel viel het ook de *Rotterdamse* op dat Donker niets over de koloniën had gezegd. Daarnaast plaatste het blad een kanttekening bij

de voorgenomen bezuiniging op de marine.⁹⁸ De pro-Thorbeckiaanse *Arnheemsche Courant* reageerde afwijzend. De krant concludeerde dat het ministerie-Schimmelpenninck blijkbaar ‘misvormd’ was en dat dit de stelling van de krant bewees dat de vijf leden van de grondwetscommissie het beste eveneens het ministerie hadden kunnen vormen. De redactie vroeg zich af welk kabinet er nu zat: ‘Hoe dan nu? nu geen president-minister meer? alle britsche naïperij, met de britsche constitutie versnijding naar huis? des te beter.’ De krant nam het Donker kwalijk te spreken over bezuinigingen op onder meer het leger, terwijl er nog geen minister van Oorlog was benoemd. Het blad beschouwde het als taak van het ministerie om zo snel mogelijk tot een grondwet te komen. Het voorstel hiertoe lag er al vier weken, maar was blijkbaar vertraagd door onderlinge discussies. De krant merkte op dat Donker nergens meer over een tijdelijk ministerie sprak, maar wel uitgebreid inging op bezuinigingsvoorstellen en vroeg zich daarom af of hij zichzelf als definitief minister beschouwde. De redactie vermoedde ‘dat de heer DONKER het zeggen van TALLEYRAND, dat de spraak den mensch gegeven was om zijne gedachten te verbergen’ in de praktijk aan het brengen was.⁹⁹

De liberale publicist Adrianus Vogelsang prees Donkers karakter juist:

‘Ik bedoel het karakter van Mr. Dirk Donker Curtius. Ja, het vurige hoofd, in hetwelk de snelle denkracht geene plaats gunt aan weifeling. [...] Vlug als in alles, onderkent hij als op het oogenblik, wie hem ongezind zijn, en zijner is de verdienste van met open vizier te handelen. Zijn toon isforsch, – zijn geest opgewonden, – en met de jaren verdooft zich het vuur niet, dat reeds als jongeling in hem was.’

Donkers oratorische kwaliteiten liet Vogelsang niet onbenoemd: ‘En of hij welsprekend is, met ernst en waardigheid het woord kan voeren? Voor wie hem nooit hoorden pleiten, moet zijne houding en zijne rede, toen hij antwoordde in de Kamer, bewijs hebben geleverd, dat hem de kracht der taal en de sierlijkheid der voordracht gegeven zijn.’¹⁰⁰

Olivarius verbaasde zich over Donkers verklaring dat Luzac en hij meenden dat Schimmelpenninck met de Britse constitutie slechts ministeriële verantwoordelijkheid en rechtstreekse verkiezingen bedoelde. Hij schamperde dat beide elementen in veel grondwetten gevonden werden en dat de Britse constitutie meer inhield. De schrijver begreep niet waarom beide ministers zich slechts op hun eigen mening baseerden en hier blijkbaar niet over gesproken was. Daarnaast verwonderde Olivarius zich, net als de *Arnheemsche Courant*, erover dat Donker het voornamelijk over financiële hervormingen had, terwijl het eigenlijke programma van het tijdelijke ministerie een voorstel tot grondwetsherziening moest zijn. Hij vond dat hij beter eerst werk kon maken van de invulling van de opgevallende minis-

tersposten, in plaats van erop te bezuinigen. Donker betoogde weliswaar dat er een bezuiniging op de rechterlijke macht plaats moest vinden, maar Olivarius meende dat hij niet sprak over de meest noodzakelijke bezuinigingen, een verlaging van het inkomen van de kroon en de afschaffing van de Raad van State.¹⁰¹ Dat Olivarius zich zo nadrukkelijk voor Schimmelpenninck uitsprak, is weinig verwonderlijk, Van Hall stond bekend als medestander van de graaf.¹⁰² Historicus De Bosch Kemper beredeneerde dat Donker in mei 1848 bij weinigen op sympathie kon rekenen. De conservatieven hadden zijn felle brochures en pleidooien nog op het netvlies staan, de gematigde liberalen vertrouwden meer op Schimmelpenninck en de liberalen verweten hem dat hij Thorbecke buiten het ministerie gehouden had en beschouwden hem daarom als ‘trouwloozen bondgenoot’.¹⁰³

De *Arnhemse Courant* toonde zich ondertussen steeds feller over de man die enkele jaren daarvoor nog vaste bijdragen leverde. De krant noemde weliswaar ‘loyaalheid en cordaatheid’ als Donkers belangrijkste kwaliteiten, en doordat hij brochures had geschreven toonde hij politiek karakter, maar dat maakte hem nog geen staatsman. De *Arnhemse* beschouwde hem als ‘een advocaat met veel praktijk. En men moge advocaat met of zonder praktijk zijn, men is dáárom nog niet geschikt aan het hoofd van eenen staat te zijn.’ Zijn toetreden tot het ministerie-Schimmelpenninck noemde het blad ‘eene grove fout’. De krant verweet hem vervolgens dat hij zeven weken zitting had genomen in een ministerie dat bij voorbaat tot mislukken gedoemd was, hij daarna de rol van president van de ministerraad niet op zich had genomen en ministers van niet uitgesproken liberale signatuur had laten benoemen. Vilein sloot de *Arnhemse* af met de constatering dat Donkers twee maanden durende ministerschap pas één circulaire tegen het geselen had opgebracht.¹⁰⁴

Niet iedereen was zo negatief. Donker slaagde erin binnen enkele maanden de onrust te beteugelen en de orde te herstellen. Prins Frederik constateerde eind juni opgelucht dat het in Nederland ten opzichte van de rest van Europa rustig was gebleven. Wel merkte hij dat de Staten-Generaal veel conservatiever waren dan de nieuwe regering en dat dit nog problemen zou kunnen opleveren om de grondwet aangenomen te krijgen.¹⁰⁵

De kritiek die Donker kreeg omdat hij met Schimmelpenninck in één kabinet zat, was niet terecht. De koning had immers zowel de commissie als de graaf opdracht gegeven het ministerie te formeren. Tot het laatst toe verdedigde Donker Thorbeckes kandidatuur voor een ministerschap, maar de antipathie van de graaf jegens de Leidse hoogleraar bleek onoverkomelijk. Hij zag wel in dat hij binnen een kabinet meer kon betekenen dan daarbuiten. Ook al werd Schimmelpenninck president van de ministerraad, Donkers invloed bleef groot. Zo was het Donker die Schimmelpenninck ervan overtuigde dat er een tijdelijk ministerie moest komen.¹⁰⁶ In de ministerraad bleek hij de krachtigste verdediger van het grondwetsontwerp, en hoewel

hij bereid leek tot enige concessies, lagen Schimmelpenninck en hij zo ver uit elkaar dat een breuk onafwendbaar bleek. De koning, die zich eerder al tevreden had getoond met het gepubliceerde ontwerp van de commissie, week niet – wellicht merkte hij dat de grondwet zijn populariteit goeddeed – en steunde Luzac en Donker. Schimmelpenninck moest het onderspit delven.

Donker had tussen het moment dat Willem II hem tot minister benoemde en Schimmelpenninck een nieuw kabinet presenteerde feitelijk een week lang het bestuur alleen in handen. Zijn eerste dagen als minister kenmerkten zich door een krachtig optreden, waarmee hij veel krediet bij de koning opbouwde. De contacten met de radicale journalisten leken een blok aan zijn been. Het Damoproer bleek een goede gelegenheid om hen op een afstand te zetten. Donkers betrekkingen met Van Bevervoorde, die de drijvende kracht was achter de twee demonstraties in Den Haag, deden wenkbrauwen fronsen. Donker was vooral emancipator van de burgerij, waar Van Bevervoorde het specifiek opnam voor arbeiders en andere minvermogenden. Donker was vanaf de jaren twintig liberaal, terwijl Van Bevervoorde pas in de jaren veertig radicaal werd. Tussen beide heren was er geen sprake van een langdurig gedeelde visie op staatsinrichting. Het is daarom de vraag in hoeverre Donker Van Bevervoorde als politieke medestander heeft gezien. Van Bevervoorde zelf beschouwde deze band in weerwil van zijn radicalere denkbeelden als sterk: op 5 maart noemde Van Bevervoorde Donker en andere liberalen – geen radicalen – als kandidaat-ministers.¹⁰⁷ Hij was oprecht woedend toen Donker hem afserveerde. Het lijkt er sterk op dat Donker hem gericht heeft ingezet om de demonstraties in Den Haag te organiseren om de koning tot concessies te bewegen. Over hoever deze concessies zouden moeten gaan, verschilden beiden van mening. Toen de commissie was benoemd en Donker minister was, had hij Van Bevervoordes organisatiecapaciteiten niet meer nodig. Beroepsintrinsicant Van Andringa de Kempnaer beschouwde zichzelf als degene die de ontwikkelingen in maart 1848 in gang had gezet. Hij verklaarde later dat hij veel invloed had op de koning en hem wilde ondersteunen bij het vergroten van zijn populariteit: ‘Het was om reden [dat] ik de smeulende en dra in laaije vlammen uitbarstende brandstoffen in Februari en Maart 1848 had uitgeblusht.’¹⁰⁸ Deze bewering moet met wat scepsis worden bekeken.

Donker opereerde van nature vrij solitair, maar gebruikte in de cruciale maanden maart en april 1848 wel vertrouwelingen als klankbord. Op de achtergrond speelde Dirks broer Willem een rol. Hoewel beiden rond de Belgische omwenteling op verschillende punten van mening verschilden, ging Dirk in de maartdagen, maar ook nog in 1849, bij belangrijke zaken te rade bij zijn broer.¹⁰⁹ Donkers compagnon Blussé diende evenzeer als steun. Nadat de grondwetsvergaderingen, die plaatsvonden boven Donkers kan-

toor op het Lange Voorhout, afgelopen waren, kwam hij naar beneden om zijn jonge collega bij te praten over de ontwikkelingen.¹¹⁰

Halverwege mei had Donker de meest invloedrijke politieke positie na die van de koning verworven. Waar hij in eerste instantie nog had aangegeven tijdelijk minister te zijn en zich alleen met de herziening bezig te houden, leek hij te vermoeden dat hij toch langer op zijn post zou moeten blijven dan hij vooraf had gedacht. Daarop voelde hij zich genoodzaakt om een aantal andere lopende zaken te behandelen. In die context zijn zijn opmerkingen in de Kamer over het verlagen van de staatsuitgaven te plaatsen. Donkers grootste prestatie, en hetgeen waarvoor hij in eerste instantie in het zadel was geholpen, het loodsen van de grondwet door het overwegend conservatieve parlement, moest echter nog volgen.